

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВКЛЮЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

Науково-теоретичне обґрунтування і визначення кола проблем, пов'язаних з подальшою реалізацією системної соціально-ринкової трансформації економіки потребує вивчення інституційних детермінант, що впливають на цей процес. Цільовим результатом такого дослідження може стати розробка відповідної програми адаптації українського суспільства до повної інтеграції в систему світогосподарських зв'язків нового глобального порядку. Підґрунтям програми повинні стати досягнення світової економічної науки та сучасний інструментарій економічного аналізу.

Актуальність такого роду досліджень для української економіки полягає у тому, що виокремлення базових засад неінституціоналізму і послідовне їх впровадження сприятиме правильному використанню всієї різноманітності форм і методів, здатних адекватно відобразити і дослідити суть і природу трансформаційних процесів в країні, прискорити інституційні зміни та покращити соціально-економічні відносини.

Основоположник інституціоналізму Т. Веблен зазначає, що «в процесі еволюції культури виникнення бездіяльного класу співпадає з зародженням приватної власності». Тобто найвищою моральною цінністю бездіяльного класу є «не праця», а демонстративне споживання та демонстративна бездіяльність [1, с. 73]. Відповідно, ключовою детермінантою стає власність. «Мотив, що лежить в основі власності, - суперництво; цей же мотив суперництва, на основі якого виникає інститут власності, залишається дієвим в подальшому розвитку цього інституту і в еволюції всіх тих рис соціальної структури, до яких власність має відношення» [1, с. 75-76].

Джон Р. Коммонс в визначенні інституціоналізму, який на його думку націлений на створення теорії соціального контролю над економікою і підпорядкування її суспільним інтересам, оперує такими поняттями, як «діючі правила ведення справ» та «управління трансакціями». Інститути ним трактуються через призму «колективної дії», яка виступає як інституціональний механізм, що створюється людьми для підтримки нормального перебігу дій в мінливих умовах. Виходячи з цього «інститут – це організована форма або втілення колективної дії» [2, с. 648-657]. У. Мітчелл акцентує увагу на дослідженні прикладних питань економіки, а саме, досліджуючи статистичні дані, він обґрунтовує ряд інституціональних параметрів циклічного розвитку економіки. Відповідно визначальним фактором є циклічність в розвитку перехідних процесів [3, с. 462].

Представник інституціоналізму В.Гамільтон визначає інститути як особливий спосіб мислення або певних дій, які притаманні поведінці, звичаям і традиціям людини та суспільства взагалі. На його думку: «інститути - це словесний символ для ліпшого описання низки суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу... Світ звичаїв і звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, є сплетінням і безперервною основою інститутів» [4, с. 84]. О. Уільямсон вважає, що інституції – «це основні політичні, соціальні, правові норми, які є базою для виробництва, обміну та споживання» [5, с. 31]. Виходячи з цього до структури інституцій він включає фірми (організації), ринки та взаємні угоди [6, с. 15-17]. Соколинський В.М. та Разумов В.В. дають таке визначення: «Інституціоналізм – течія, що ставить своєю задачею пошук нових методів економічної саморегуляції суспільства». Спираючись на Т.Веблена, основними його детермінантами вони виокремлюють грошове суперництво, демонстративну поведінку та показову бездіяльність [7, с. 65-77].

Д. Норт під інститутами розуміє «правила, механізми, що забезпечують їх виконання, та норми поведінки, які структурують взаємодії, що повторюються, між людьми» [8, с. 73]. Згідно з Д. Нортом, «інституції – встановлені у суспільстві «правила гри», чи створені людиною обмежувальні рамки, які розглядаються окремо від індивідів та організацій». Вони організують взаємодію між економічними агентами, зменшують невизначеність за допомогою структурування повсякденного життя, а також включають систему механізмів, що забезпечує їх виконання [9, с. 12]. Д. Норт також виокремлює чотири основних фактори, які визначають витрати на здійснення угод чи обміну, а саме трансакційні витрати, розмір ринку, регулювання і примушення, ідеологія та світосприйняття людей.

Таким чином, вирішальними інституціональними факторами (детермінантами), що потребують детального осмислення і дослідження за сучасних умов системної соціально-ринкової трансформації економіки України є: звичаї і звички, правила та правові норми поведінки, власність, трансакційні витрати, колективні дії, економічні цикли та інституційні одиниці, або економічні агенти.

Основна мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення інституціональних детермінант здійснити розробку відповідної програми адаптаційних дій українського суспільства до сучасних процесів соціально-ринкової трансформації економіки та її інтеграції в глобальну систему світогосподарських зв'язків.

Стратегічна спрямованість інституціонального аналізу сучасних трансформаційних процесів полягає в здійсненні оцінки організаційної, правової, політичної, адміністративної та соціальної сфер. Основна задача такого аналізу повинна знаходитись в площині дослідження трансакційних витрат. Одним з важливих висновків теореми Коуза, яку сформулював Дж. Стиглер, є визначення ключового значення трансакційних витрат, а саме того, що «в умовах досконалої конкуренції приватні і соціальні витрати рівні» [10, с. 113]. Інакше кажучи, досконала конкуренція можлива тільки за умов відсутності трансакційних витрат. Для трансакційних витрат перехідної економіки основним моментом є визнання існування інформаційних витрат і високого рівня асиметрії інформації, використовуваної інституційними одиницями при ухваленні певних рішень. Трансакційні витрати, що виникають до і після реалізації певних трансформаційних процесів в країні з відкритою економікою включають:

- 1) витрати, що виникають до початку інституційних перетворень: витрати пошуку інноваційної ідеї; витрати пошуку інформації; витрати проведення переговорів та укладання контрактів; витрати зміни політичного устрою країни, форми правління, обраного зовнішньоекономічного курсу тощо; витрати захисту свободи слова, політичної свободи, вітчизняних виробників тощо;
- 2) витрати, що виникають після інституційних перетворень: витрати моніторингу і попередження опортунізму; витрати специфікації і захисту прав власності; витрати конституційної реформи, моніторинг системи оподаткування і наповнення державного бюджету; витрати здійснення вільного волевиявлення, свободи слова тощо.

Сучасні підходи до аналізу українських змін свідчать про те, що труднощі при здійсненні інституційних перетворень зумовлені недостатнім розумінням закономірностей і, можливо, логіки подібних змін з боку реформаторів, та їх впевненістю в тому, що для цих процесів достатньо змінити існуючі закони і прийняти нові. Теперішні прискорені модернізація і включення економіки в світогосподарські зв'язки не повинні зводитись лише до оновлення обладнання, впровадження інновацій чи пристосування продукції до світових стандартів, а насамперед повинні бути спрямованими на досягнення конкурентоспроможності національних інститутів шляхом здійснення науково - обґрунтованих змін. Цього можливо досягти лише за допомогою чіткого державного регулювання, основним важелем якого є проведення економічної політики. Економічна політика є системою цілеспрямованих заходів держави щодо управління економікою. Проте, ці заходи прямо, чи опосередковано, впливають і на всі інші сфери життєдіяльності суспільства, в якому співіснує декілька суб'єктів економічної політики (рис. 1).

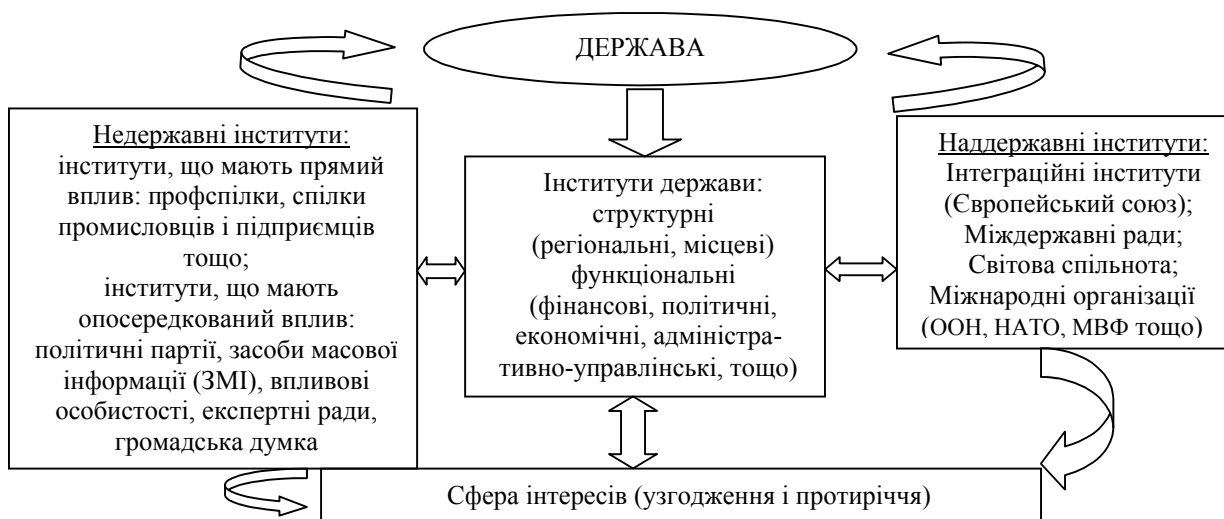

Рис. 1. Інституціональний підхід до побудови механізму взаємодії суб'єктів економічної політики країни

Суттєве місце в формуванні економічної політики, побудованої на засадах неінституціоналізму, окрім таких категорій, як власність і влада, розподіл і справедливість, обмін і самоутвердження,

споживання і співучасть, слід відводити громадським і політичним об'єднанням, ЗМІ та безпосередньо особистостям (в ролі споживачів, виборців тощо).

Виходячи з цього, визначимо основні проблеми формування системи ефективної взаємодії суб'єктів економічної політики: економічна політика повинна формуватись виключно на основі досконалого вивчення поточної ситуації і рівня економічного мислення; економічна політика буде більш ефективною, якщо вона буде враховувати виробничо-технічний потенціал країни, політичну ситуацію, стан соціально-культурної структури, інституційний підхід до загальнодержавного і місцевого управління тощо; економічна політика повинна бути вирішальним інструментом при виборі і підтримці політичного і зовнішньоекономічного курсів країни.

Здійснення економічної політики повинно впливати шляхом створення організаційно-інституційних структур, включаючи формування виконавчих структур державної влади (функціональні інститути), створення і підтримки державного сектору, підготовки економічних програм і прогнозів не лише на національну економіку, а й на соціально-культурну, політичну, зовнішньоекономічну та інші сфери, і в решті на покращення життя людей, які є суб'єктами самоідентифікації України (як носії мови, традицій, звичаїв тощо) серед світової спільноти.

Отже, визначимо інституціональні детермінанти (внутрішні і зовнішні) на найближчу перспективу, щодо включення України в світогосподарські зв'язки, які зводяться до вирішення наступного кола питань:

1. Підвищення рівня життя населення та зменшення соціальних диспропорцій; посилення орієнтації економічних процесів на більш ефективне задоволення потреб людини; формування умов для збільшення середнього класу; запровадження нових соціальних гарантій; забезпечення подальшого розвитку системи соціального та пенсійного страхування, створення для цього відповідної нормативно-правової бази; створення нових робочих місць.

2. Проведення стимулюючої фіскальної політики, посилення соціальної складової і збільшення інвестиційної складової бюджету; проведення виваженої політики щодо погашення та обслуговування державного боргу, проведення грошово-кредитної політики, спрямованої на стримування інфляційних процесів, вдосконалення функціонування банківської системи.

3. В структурній політиці держави необхідним є подальше стимулювання розвитку малого підприємництва, як основи формування середнього класу та створення нових робочих місць; відновлення тенденції поступового нарощування інвестицій з посиленням захисту прав інвесторів та кредиторів; поліпшення корпоративного управління; забезпечення продажу об'єктів приватизації за ринковою ціною з одночасним створенням умов для стимулювання процесу надходження інвестицій; удосконалення системи управління житлово-комунальним господарством шляхом корпоратизації, акціонування та приватизації підприємств ЖКГ; посилення процесів детінізації економіки. Розвиток інституцій організованих товарних ринків, запровадження операцій з товарними деривативами, що збільшить можливості суб'єктів ринку по управлінню ризиками, надасть можливість лібералізувати та зменшити тінізацію торгівлі, забезпечити прозорість ціноутворення, впливатиме на зростання ВВП та зміну його структури за рахунок очікуваного збільшення обсягів наданих послуг унаслідок розвитку біржової торгівлі.

4. В зовнішньоекономічній політиці України орієнтація на удосконалення ринкових засад національної економіки, створення ефективної системи захисту національного товаровиробника, яка відповідає загальновизнаним правилам СОТ. Зменшення ризику дискримінації вітчизняного виробника в антидемпінгових розслідуваннях. Створення передумов вдосконалення режиму торгівлі між Україною та ЄС. Забезпечення покращеного доступу до ринків країн-членів СОТ шляхом отримання режиму найбільшого сприяння; виконання положень «Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС» і «Плану дій Україна – ЄС». В напрямі вступу України до СОТ слід прийняти законопроекти, спрямовані на забезпечення вступу України до СОТ та гармонізувати національне законодавство відповідно до норм угод СОТ; завершити процедури щодо вступу України до СОТ та ратифікувати Протокол про вступ України до СОТ [11, с. 6-8].

Зміни – це процес у часі, що не є миттєвим, а система віри і цінностей суспільства, що сформована на основі минулого досвіду, не спроможна допомогти економічним агентам вирішувати нові проблеми. Тому держава повинна не лише змінювати формальні правила, а й створити умови для прискорення змін в неформальних об'єднаннях, які відбуваються досить повільно, і формуються під впливом суб'єктивного світосприйняття людей.

Отже, пріоритетними напрямками подальших інституційних перетворень в процесі ринкової трансформації економіки України є зміцнення стабільності й ефективності установ і процедур, які гарантують демократію та верховенство закону; зменшення розриву в розшаруванні суспільства;

забезпечення поваги до свободи слова і засобів інформації; поліпшення інвестиційного клімату шляхом створення недискримінаційних, прозорих і передбачуваних бізнесових умов, спрощення адміністративних процедур і посилення боротьби з корупцією; поступове наближення українського законодавства, норм і стандартів до норм ЄС, подальше зміцнення адміністративного та судового законодавства; піднесення національної культури та традицій і підвищення міжнародного іміджу. Подальше довготривале зростання соціально-економічної системи України досягається за рахунок інституціональних і організаційних інновацій, що дозволяє знизити трансакційні витрати, стимулює підприємницьку діяльність та підвищує конкурентоспроможність національної економіки та її інститутів. Таким чином, інститути повинні не тільки знизити витрати щодо специфікації прав власності, витрати пов'язані з розробкою законодавчої та договірно-правової бази захисту і просування національних інтересів на світові ринки, але й сприяти децентралізованому прийняттю рішень економічними суб'єктами і ефективному функціонуванню конкурентних ринків.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса.- М., 1984. – 145 с.
2. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review.-1931.-Vol. 21. P. 648-657.
3. Мітчелл У. Економічні цикли: проблема та її постановка. – М. – Л., 1930. – С. 462.
4. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences. - NY., 1932. - V.VIII. - P. 84.
5. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала // ЭКО.- 1993. - №5. - С. 31.
6. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму.- К.: 2002. - С. 15-17.
7. Соколинський В.М., Разумов В.В. Інституціоналізм: досвід наукової школи // Шкільний економічний журнал. – 1999. - №4. - С. 65-77.
8. Норт Д.К. Інститути: і економічний зріст: історичне введення // Thesis. – 1993. – Т.1. Вип. 2. - С. 73.
9. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
10. Stigler G. The Theory of Price, 3rd ed., N.Y.: Macmillan Co, 1966.- P. 113.
11. ЄС – Україна: посилення стратегічного партнерства // Євробюлетень.- 2005.-№2. - С. 6-8.

УДК 330.8:332.122

В.П. Ратушняк

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА БІЗНЕС СТРУКТУРИ – ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІ ПАРТНЕРИ

Проблеми громадянського суспільства з античних часів до сьогодні приваблюють увагу філософів, політологів, економістів. Відродження інтересу до проблем громадського суспільства, у складі якого, за розвідками А. Аузана і В. Тамбовцева, прийнято включати формальні і неформальні організації та правила (інститути), що з'єднують окремого індивіда, або сім'ю (домогосподарство) з державою (владою) і бізнесом (приватним сектором економіки) приходиться на другу половину 70-х - 80-ті рр. у зв'язку з посиленням процесів глобалізації економіки [1, с. 29–31]. На думку Е. Арато і Д. Когена поняття “громадянське суспільство” було відроджене близько 30 років тому неомарксистськими критиками соціалістичного авторитаризму [2, с. 24-25].

В теперішній час подальший розвиток громадянського суспільства пов'язується з, так званим, III сектором, основу якого складають неурядові організації (НУО). Відмітною рисою яких є їх неприбутковий (некомерційний) характер, добровільність участі громадян в цих організаціях без оплати праці або з зарплатою, нижчою ніж у комерційному секторі. В Україні відсутній юридичний термін, який визначає поняття “неурядова організація”. Формально останніми є організації, зареєстровані відповідно до Законів “Про об'єднання громадян”, “Про благодійництво та благодійні організації”, “Про політичні партії в Україні”, “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” і деяких інших. Але існує потреба у законодавчому визначенні неприбуткової неурядової організації.

Розглядаючи діяльність неурядових організацій у контексті інформаційної безпеки В. Петрик, О. Штоквиш та інші теоретично в якості НУО визначають громадську, незалежну, неприбуткову (некомерційну), дослідницьку організацію, що вивчає переважно соціально-політичні проблеми національного рівня [3, с. 155-156, 182-187]. Головною функцією неурядових аналітичних центрів вказується “громадське” лобіювання, здійснення впливу на владу, подання обґрунтованих пропозицій,